

VƏTƏN müharibəsinin möhtəşəm ZƏFƏRİ

◆ Qarabağdan reportaj

Artıq Cıdır düzünün iki addımındaydıq. Sevincdən, fərəhdən ürəyimizin döyüntüsü artır. Ağlımızdan sevincə köklənmiş fikir və düşüncələr keçir. Bu düşüncələrin işığında Cıdır düzünü görməyə tələsik. İllərdən bəri bu müqəddəs məkana doğru atmaq istədiyimiz addımlar indi gerçəkləşir. Və budur, taxta hasarın elə taxta qapısından keçib Cıdır düzünə ayaq basırıq. Bu yerlərin hər qarışı bizi özünə çəkir. Deməli, bu qədər aziz, bu qədər doğma imiş Cıdır düzü! Cıdır düzünü ekranlardan, efiirlərdən çox görmüşdük. Görə-görə də arzulanmışdıq ki, kaş günlərin birində bizim də ayağımız Cıdır düzünə dəysin. İndi arzumuz çatmışdır, Şuşadayıq, Cıdır düzündəyik...

Cıdır düzünü qayaların üstünə səpilmis çiçəklər göz oxşayır

Fərəhdən çuşa gəlib istəyirik ki, qollarımızı geniş açıb, Cıdır düzünü qucaqlayıb bağrımıza basaq. Amma Cıdır düzü bu anlarda sanki gözümü-zə dünya qədər böyük görünür. Əlbəttə ki, qucağımıza, qollarımıza arasına sığan deyil. Əksinə, Cıdır düzü bizi qoynuna alır. Bir anlıq ayaq saxlayıb bu müqəddəs məkana gözəl yolla tamaşa etdiyimiz anda dodaqlarımızdan pıçılı ilə bu sözlər qopur: "Salam, Cıdır düzü! Uzun illərdən bəri idi ki, biz səni ziyarət etməyin həsrətini yaşayırdıq. Sən otuz ilə yaxın düşməni tapdığında qaldın. Otuz il əvvəl biz səni ermənilərdən qoruyub, uğrunda ölə bilmədik. Buna görə işğalçılar səni ölə keçirdilər. Belə işğal, belə qanlı döyüşləri sən ilk dəfə deyildin ki, gördün! Tarix boyu belə qanlı hadisələrə şahidlik etmədin. Bilirlik ki, düşməni tapdığında qalanda çox üzül-müsən. Elə biz də gecə-gündüz sənin həsrətini yaşayırdıq. Bir gün, bir an olsun belə sənə qovuşacağımıza olan ümidimizi itirmirdik. Səni işğalçılardan azad etməyin yollarını axtarırdıq. Elə bilmə ki, işğal illərində ölməyi üst-üstə qoyub oturmşduq. Yox, elə deyildin! Biz daim ordumuzun gücləndirə-gücləndirə bütün ərazilərimizi düşməndən azad etməyə hazırlaşırıq. Axır ki sənin göz qoynuna soxulmuş işğalçıları qovub çıxarmağın zamanı yetişdi. 2020-ci il noyabrın 8-də sənin sinəndən erməni işğalçıları yaxşıca qovduq. İndi yavaş-yavaş düşmənin sənə vurduğu yaraları sağaldırıq. Biz bundan sonra heç vaxt bir-birimizdən ayrılmayacağıq".

İlahi, necə də gözəldir Cıdır düzü! Görəsən, yer üzündə bu möhtəşəmliyə tay olan başqa bir yer, başqa bir məkana varmı? Yaşılığa bürünmüş Cıdır düzü başdan-ayağa çiçəklə örtülüb.

Bu müqəddəs məkanda zaman-zaman at yarışları keçirilir. Güclülər, bacarıqlılar qalib gəlirlər, zəfər çalırlar. Elə adı da yaqın ki, bu yarışlardan götürülür.

İndi Şuşanın başqa yerlərində olduğu kimi, Cıdır düzində də qələbəlikdir. Dəstə-dəstə gələn adamlar deyə-deyə, gülə-gülə gözib təbiət bu möcüzəsinə heyran qalırlar. Qayaların üstünə çıxanlar, ağacların kölgəsində dincələnlər, yaşıl çəmənlikdən gül dərənələr, qol-qola verib şəkli çəkdirən dünyanın ləzzətini sanki burada alırdılar. Hər üroyindən keçən kimi istirahət edir, hər Cıdır düzində zamanı bir cür keçirir.

Gül-çiçəyə bürünmüş çəmənliklə xeysi irəli gəlib Cıdır düzünün qayaltığı söykənən, uçurumun dəriniyinə mənəzərə açan yerinə çatırıq. İri qayalardan birinin üstünə çıxıb yüksəklikdən aşağıya baxırıq. Göz işlədikcə uzanıb gedən ərazilər ruhumuzu oxşayır. Elə bil Tanrı dünyanın bütün gözəlliyini bu yerlərə bəxş

edib. Bir-birinin arxasında möhkəm dayanmış dağların özəməti özge bir aləmdir. Bu dağlar sanki Şuşanı ovucunun içində əzizləyə-əzizləyə saxlayır. Daşaltı kəndi buradan daha ecazkar, daha bənzərsiz görünür.

Bir az aralıdakı ziyarətçilər səs-səso verib sən mahınlər oxuyurlar. Onlar Şuşaya, Cıdır düzünə gəldiklərinin sevincini bu cür ifadə edirlər, bəlkə də həyatlarının ən gözəl anlarını yaşayırlar. Bütün bu səhnələri gördükcə ürəyimiz qürur və iftixar hissələri ilə dolur. Bu müqəddəs məkana ayaq basmış insanların sevinci yərə-göyə sığır.

Yaxınlıqda dayanmış ortayaşlı, dolubadənli bir nəfər dedi ki, 44 günlük Vətən müharibəsində Şuşanı erməni işğalçılarından azad edən cəsur zabit və əsgərlərimiz bu qayalardan üzüyuxarı dırmaşıblar. Onlar qələbənin naminə bütün əziyyətlərə qatlaşaraq daim irəli, düşməni üzüründə Zəfər çalmağa can atıblar. Qəhrəmanlıqları və igidlikləri ilə tarix yazıblar. Gözəl Şuşamız da bu rəşadətli oğullarımızın qəhrəmanlığı sayəsində düşməndən azad edilib.

Xalq yurdun azadlığı uğrunda şəhid olmuş cəsur oğullarını heç vaxt unutmur, həmişə onların xatirəsinə hörmətlə yad edir. Elə qayaların üstünə səpilmis çiçəklər də onların xatirəsinə ehtiram əlaməti kimi qəbul olunur. Yüksəklikdən üzüaşağı, ayağımızın altındakı sət yoxuşa baxdıqca düşündürür ki, bu cür sət yüksəkliyi çiyində silahla, ağır yüklə özü də gecenin bir əlminədə otfarında dolayan atəş sədaları və güllə yağışı altında qalmaq, sonra da düşmənlə vuruşmaq, əlbəyaxa olmaq, ona qəlib gəlmək misilsiz bir qəhrəmanlıqdır. Şuşanın azadlığı uğrunda zabit və əsgərlərimiz bax belə misilsiz bir igidlik göstəriblər. Belə bir qəhrəmanlıq həm xalqımızın yaddaşında, həm də tariximizin səhifələrində əbədi olaraq daşlaşacaq. Bu gün Şuşada, Cıdır düzində olmağımız, bu müqəddəs yerləri ziyarət etməyimiz belə cəsur oğullara borcluuyq. Biz də onların adlarını daim ucaltılarda saxlamalıyıq, zirvələrə yazmalıyıq.

Cıdır düzü böyüklərlə bərabər uşaqları da ovunlamışdır

Bizi düşüncələrimizdən otfara yayılan gur musiqi səsi ayırdı. Cıdır düzünə gələn bir dəstə adam ruhları yerindən tərpəndi, qəlbləri rıqqətə gətirən musiqi sədaları altında rəqs edirdilər. Gözümüzü başı dumanlı dağlardan çəkib rəqs edən insanlara yönəldirik. Şu musiqi sədaları bir an içində hamını otfarına toplayır. Belə xoş anda insanların çöhrələrini seyr edirik. Gülməyən bir üz, fərəhdən yaşarmayan bir göz yoxdur. Cıdır

düzünə toplaşan insanların ürəklərində aşib-daşan sevinc dalğa-dalğa üstündə dayandırmış bu müqəddəs məkannın hər tərəfinə yayılır. Bir az keçmiş sevinci bir-birinə qarışmış insanlar, daha bənzərsiz görünür.

Cıdır düzündə təkə böyükləri deyil, uşaqları da görmək olur. Şuşanı görməyə gələnlər övladlarını da bu gözəl məkana gətiriblər. Gətiriblər ki, onlar da musiqi beşiyimiz olan Şuşanı, onun başı dumanlı dağlarını, buz bulaqlarını, tarixi abidələrini, bir sözlə, əsrarəngiz təbiətini yaxından görsünlər. Çox düzgün də ediblər. Qoy bugünkü uşaqlar, sabahki gənclər Şuşanı görsün, Qarabağın gözəlliyinə tamaşa etsin, erməni işğalçıların törətdiyi vanadalmazlı yaddaşlarının dərindən qatlarına yazsınlar. Dost-düşmənlərimizi tanınsınlar ki, böyüyəndə yanlışlığa yol verməsinlər.

Saniyələr, dəqiqələr sürətlə ötib-keçir. Cıdır düzündə gördüyümüz əsrarəngiz mənəzərələri başımız qarışdıqandan zamanın necə sürətlə keçdiyini hiss etmirik. Artıq necə saatdır ki, acılı-şirini günlərə şahidlik etmiş bu müqəddəs məkanda-yıq. Amma qarşıda bizi Şuşanın görməli və gözəmlə başqa yerləri də gözləyir. O məkannlara da getməliyi çiyində silahla, ağır yüklə özü də gecenin bir əlminədə otfarında dolayan atəş sədaları və güllə yağışı altında qalmaq, sonra da düşmənlə vuruşmaq, əlbəyaxa olmaq, ona qəlib gəlmək misilsiz bir qəhrəmanlıqdır. Şuşanın azadlığı uğrunda zabit və əsgərlərimiz bax belə misilsiz bir igidlik göstəriblər. Belə bir qəhrəmanlıq həm xalqımızın yaddaşında, həm də tariximizin səhifələrində əbədi olaraq daşlaşacaq. Bu gün Şuşada, Cıdır düzində olmağımız, bu müqəddəs yerləri ziyarət etməyimiz belə cəsur oğullara borcluuyq. Biz də onların adlarını daim ucaltılarda saxlamalıyıq, zirvələrə yazmalıyıq.

Bir neçə saat əvvəl gəldiyimiz güllü-çiçəklə çəmənliklə geriye qayıdırdıq. Çıxışda bir anlıq ayaq saxlayıb döniüb arxaya baxırıq. Cıdır düzü yenə bayaqki böyük vüqarı və özəməti ilə gözələrimiz önündə canlanır. Onun geniş sinəsində boy vermmiş gül-çiçəyin rahiyyəsi otfı otfarı bürüyüb. Cıdır düzü bənzərsizliyi, özəməti, möhtəşəmliyi və yenilməzliyi ilə tarixin bütün anlarında, bütün günlərində canlıdır, ölməzdir. Elə yaddaşlara da bu cür hopub qalib. Cıdır düzü ilə, onun yaşıl sinəsində bitmiş gül-çiçəkləri ilə, iri qayaları və daşları ilə sağollaşanda dodaqlarımızdan bu sözlər pərvazlanır: "Sağ ol, Cıdır düzü! Füsunkar gözəlliyinlə, bir-birinə bənzəməyən gül-çiçəyinlə, qayalarınla, ağaclarınla bizi heyran etdin. Yaxın günlərdə biz yenə də görüşəcəyik! Biz səni hər gün, hər an xatırlayacağıq. Adn dilimizdən heç vaxt düşməyəcək. Salamət qal, Cıdır düzü!"

Əsrlərin sükutuna dalmış məkən

Beləcə, Cıdır düzünün yaxınlığında olan Azərbaycan poeziyasının bənzərsiz nümayəndəsi, əsrlərdir

şeyrləri dillərdən düşməyən Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinə ziyarət etməyə gedirik. Məqbərənin otfarında ziyarətçilər çoxdur. İnsanlar poeziyasının on çox sevilən, oxunan, sözlərinə mahınlər bəstələnen şairlərdən biri olan Vaqifin məzarını, həmçinin məzarının üzərində ucaldılmış məqbərəni ziyarət etməyə gəliblər. Geniş ərazidə yerləşən məqbərə gözəlliyi ilə onu ziyarətə gələnləri valeh edir. Xüsusi cizgiləri və forması ilə seçilən abidə bənzərsizliyi ilə Şuşanın gözəlliyinə gözəllik qatır. Əzəmətlə göyə ucalan məqbərə nağıllər şəhərinə daha da füsunkar göstərir, otfara yaraşır verir.

İşğal dövründə bəşəri dəyərlərdən olan ermənilər Şuşadakı başqa tarixi abidələri kimi Vaqifin məqbərəsinə də darmadağın etmişdilər. Azərbaycan Ordusunun gücü, qüdrəti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyəti sayəsində Şuşa şəhəri işğaldan azad olundu. Dövlət başçısının müvafiq sərəncamı ilə çox qısa müddət ərzində Molla Pənah Vaqifin abidəsi də bərpa olunub əvvəlki vəziyyətinə gətirilib. Yenidən xalqın ziyarətgahına çevrilib.

Cıdır düzindən fərqli olaraq burada başqa mənəzərə var. Ziyarətə gələn M.P. Vaqifin şeyrlərini dinləyər, onun sözlərinə bəstələnmis mahınlərə qulaq asırlar. Qəlbləri titrədən heç vaxt düşməyəcək. Salamət qal, Cıdır düzü!"

Addım-addım irəliləyib Qarabağ xanlığının eşik ağası, müasir dildə desək, xarici işlər naziri olmuş, Şuşanı işğal etmək istəyən Ağa Məhəmməd şah Qacarə cəsarətli cavab yazmış, poeziyamızda öz dəst-xəti ilə seçilmiş şeyrləri bu gün də aşıqların, müğənnilərin dillərindən düşməyən Vaqifin məqbərəsinə daxil oluruq. Şairin məzarı qarşısında baş əyir, xatirəsinə ehtiramla yad edib ruhuna dualar oxuyuruq. Fikirlər, düşüncələr bizi qanadlarının üstünə alıb on səkkizinci əsrin sonlarında Şuşada

baş vermmiş qanlı hadisələrin mərkəzinə aparır. Budur, Qarabağ xanının vəzirə Molla Pənah Vaqif düşüncələrində sarayda gəzinir. İşğalçıları məğlub etmək üçün xana dəyərli məsləhət və tövsiyələr verir. Qarabağ, Şuşanı işğaldan qorumağın ən uğurlu yollarını axtarıb. Sonra bədən-birə gözümüzün önündəki səhnələr dəyişir. Bu səhnələrdə böyük şairin edamını görürük. Bu səhnəyə dözməyib geri qayıdırdıq.

Böyük şairin məzarını, məqbərəsinə ziyarət etdikdən sonra yaxınlıqda şuşonun altına qoyulmuş şəkillərə yaxınlaşırıq. Böyüdülmüş və ardicillıqla düzülmiş bu fotolar məqbərənin dinoninə, bu gününə güzgü tutur. Bu güzgü onun tarixini gələcək nəsillərə göstərir. Şəkillər özündə tarixin müxtəlif zamanlarını yaşadır. Əvvəlki şəkillər məqbərənin açılışını, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyəti sayəsində Şuşa şəhəri işğaldan azad olundu. Dövlət başçısının müvafiq sərəncamı ilə çox qısa müddət ərzində Molla Pənah Vaqifin abidəsi də bərpa olunub əvvəlki vəziyyətinə gətirilib. Yenidən xalqın ziyarətgahına çevrilib.

Cıdır düzindən fərqli olaraq burada başqa mənəzərə var. Ziyarətə gələn M.P. Vaqifin şeyrlərini dinləyər, onun sözlərinə bəstələnmis mahınlərə qulaq asırlar. Qəlbləri titrədən heç vaxt düşməyəcək. Salamət qal, Cıdır düzü!"

Azərbaycan Ordusu gücü, qüdrəti ilə Qarabağ sülh gətirdi

Molla Pənah Vaqifin məqbərəsinə xoş hisslərlə tərk etdik. Əmin olduq ki, yaxın zamanlarda işğaldan azad olunmuş bütün ərazilərimizdəki abidələrin, məqbərələrin hamısını bu cür yüksək səviyyədə bərpa olunub əvvəlki vəziyyətinə gətiriləcək. Şuşaya gəlib İsa bulağını ziyarət etməmiş, bu gözəl məkani görmə-

miş geri dönmərsən, çox şey itirmiş olarsan. Bu, bağışlanmaz səhv olardı. Biz də "səhv" etməmək üçün illərdən bəri adını, tərifini eşitdiyimiz İsa bulağını görməyə gətdik. Şuşanın qədimliyini, ulu keçmişini özündə əks etdirən məhəllələrlə geri qayıdırdıq. Keçdiyimiz, gördüyümüz hər yerdə quruculuq işləri aparılır, binalar, abidələr ikinci həyat verir. İşlər başa çatandan sonra Şuşa daha möhtəşəm görünəcək.

Şuşadan çıxarıxdan əvvəl hündür bir yerdə ayaq saxlayıb Xocalıya, Xankəndiyə, Əsgərənə tərəf baxırıq. Dayandırmış yerdən bu şəhərlər aydın görünür. Qarşımızda gözəl bir mənəzərə açılır. Bu mənəzərənin gözəlliyindən zövq alır, qürur duyuruq. 30 ilə yaxın müddət ərzində erməni işğalında qalmış bu şəhərlər, eləcə də Qarabağ azaddır. Artıq erməni işğalçıların ayağı döyməyən bu yerlər rahat nəfəs alır. Separatçıların kökü tamamilə kəsilib. Azərbaycan Ordusu gücü, qüdrəti ilə Qarabağ əmin-amanlıq gətirib. Gətirilən sülh yavaş-yavaş bu torpağın ağır yaralarını məhləm olacaq. Yaralar qaysaq bağlayacaq, amma erməni vəhşiliyi, vandalizmi həm insanları, həm də tarixi yaddaşından heç vaxt silinməyəcək.

İsa bulağının suyu cana dərmandır

İsa bulağına gedən istiqaməti öyrənib irəliləyirik. Məşəyə girəndən sonra gördüyümüz gözəl mənəzərələr bizi heyran edir. Bu yerlər hamının daim təriflədiyi, amma bu günə qədər heç kimin heç vaxt görmədiyi cənnət xatırladır. Məşədə ağaclar çox sıxdır. O qədər sıxdır ki, heç güllənin şüaları da torpağın üstünə düşmür. Elə bil təbiət bütün yaşıl rəngini bu yerlərə səpələyib. Yola yenibə asfalt döşəndiyindən rahat gedirik. Nəhayət, İsa bulağına çatırıq. Bulağın yerləşdiyi ərazidə geniş meydan var. Meydanın bir tərəfində çayxana, yeməcxana və məşin saxlamaq üçün ayrıca yer də düzəldilib. Şuşanın başqa yerlərində olduğu kimi, burada da təmir-bərpa işləri aparılır.

Otfaradakı gözəlliyi seyr edə-edə addım-addım qabağa gedirik. İsa bulağının buz kimi suyundan həm içir, həm də qablarını dolduruq. Dağların dibindən süzülüb gələn bulağın suyu buz kimidir. Şükürlər olsun ki, tərif dillərdən düşməyən, Qarabağın gözəlliyinə həsr olunmuş mahınlərə tez-tez adıçkətilən İsa bulağından su içmək səadəti bizə də nəşib oldu. Sanki burada gözəllik gözəlliyi qovuşacaq daha da möhtəşəmlik yaradıb. Yaxınlıqdakı hündür ağaclar da sanki hərədən budaqların aşağı sallayıb bulaqdan su içmək istəyir. Bulağın üst tərəfindəki gözox-

şayan yaşılıq otfarın yaraşığını bir az da artırır. Bu məkana heyran qalmamaq mümkün deyil. Məhz elə buna görə də İsa bulağı Qarabağın ən füsunkar, dillər əzbəri olan guşələrindən biri hesab olunur.

Bu gözəlliyə tamaşa edə-edə fikirləşirik ki, görəsən, bulağın adını daşıyan İsa kim olub, nəci olub? Nəyə və hansı səbəbə görə belə gözəl bir məkanda yerləşən bulaq onun adını daşıyır? İsa deyilən şəxs Şuşanın tanınmış səntəkarları, musiqiçisi, yoxsa qəhrəmanlarından biri olub? Bu suallara cavab tapmaq üçün burada çalışınlara üz tutduq. Onlardan İsa bulağının tarixini soruşduq. Öyrəndik ki, uzun illərdən bəri dillərdə dastan olan bulağın tarixi həm qədim, həm də maraqlıdır. İsa zəhmətkeş, cəfakəş, sadə bir əkinçi olub. O, bu qalın meşəlik ərazidəki dayanmadan çağlayan bulağın yerini XVIII əsrdə təsadüfən aşkar edib. Yerini müəyyənləşdirəndən sonra onun otfarında abadlıq işləri aparıb. İstəyib ki, Şuşa camaatı onun suyundan içsin. Bu cəfakəş insan çalışqanlığı sayəsində istəyinə nail olub. Əziyyətlə çəkib buranı abadlaşdırdığına görə də camaat bulağa onun adını verib. Beləcə, İsa adlı əkinçi aşkar etdiyi bulaqla bərabər tarixə düşüb.

Sorin suyundan içəndən sonra bir az İsa bulağının otfarında dayanıb meşəni seyr etdik, otfardakı gözəlliyə tamaşa etdik. Gördüyümüz mənəzərələr, eşitdiyimiz səhbətlər otfatımızda otfat qatdı. Elə bu otfatda da gözəlliyinə heyran qaldığımız bulaqdan ayrıldıq.

İsa bulağında geri qayıdıb Zəfər yoluna çıxdıq. Yenə də rahat yollar bizi qoynuna aldı. Hündürü də aşırımlardan keçəndə bir anlıq döniüb geri baxdıq. Şuşanın başı dumanlı dağları yenə də özəməti və qürurlu görünürdü. Çox iftixar dolu səhna idi. Belə xoş anlarımızda dilimizə bu sözlər gəldi: "Salamət qal, Şuşa, salamət qal nağıllər şəhəri! Biz yenə də sənin qoynuna qayıdaçağıq, saf havandan udub, dupduru suyundan içəcəyik".

8 noyabr 2020-ci ildə Prezident İlham Əliyev Şəhidlər xiyabanından Şuşanın erməni işğalından azad olunmasını Azərbaycan xalqına müj-də verərək demişdir: "Əziz Şuşa, sən azadsan! Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq! Əziz Şuşa, biz səni dirçəldəcəyik". Bəli, bu gün dövlət başçımız verdiyi sözbə əməl edərək Şuşanı dirçəldir. Şuşaya yeni həyat verir, qurub-yaradır. Ömrünün ikinci baharını yaşayan Şuşa zaman keçdikcə daha da gözəlləşəcək. Dünyanın ən gözəl, ən işıqlı tarixi şəhərlərindən birinə çevriləcək.

Vahid MƏHƏRRƏMOV,
"Azərbaycan"

Bakı-Şuşa-Bakı

(əvvəlki qəzetin 29 və 30 oktyabr nömrələrində)